

УДК 347.912.15

Богомол О.В.,*аспірантка кафедри адміністративного та господарського права Одеського національного університету імені І.І.Мечникова*

ЩОДО ПОРЯДКУ РОЗПОДІЛУ СУДОВИХ ВИТРАТ У ГОСПОДАРЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Стаття 49 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) присвячена розподілу судових витрат. Її положення мають вирішальне значення, оскільки саме у цій нормі процесуального законодавства знаходить відображення компенсаційна функція інституту судових витрат.

Суть розподілу судових витрат у господарському процесі полягає у відшкодуванні судових витрат на користь тієї сторони, яка є правою у вирішенні господарського спору.

Російський науковець А.Г. Столяров зазначив, що розподіл судових витрат – це правовідновлювальна форма цивільної процесуальної відповідальності майнового характеру, яка забезпечена заходами державного примусу та ґрунтується на сукупності приватноправового і публічно-правового методу правового регулювання обов'язок осіб, які приймають участь у справі та/або їх представників, які допустили процесуальне правопорушення, яке спричинило судові витрати, вчинити дії з відновлення майнового положення учасників процесу у порядку, передбаченому процесуальним законодавством [1, с. 154]. Запропоноване автором визначення має велике значення для науки господарського процесуального права, однак погоджуємося з науковцем лише частково з огляду на наступне. Так, у частині 6 ст. 84 ГПК України передбачається, що в резолютивній частині рішення вказується про розподіл судових витрат між сторонами, про повернення судового збору з бюджету. Рішення господарського суду, яке набрало законної сили у цілому, та стягнення на його підставі судових витрат є обов'язковим до виконання на території України, інакше відповідно до ч. 4 ст. 13 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» його невиконання тягне за собою відповідальність, встановлену законом. Оскільки питання розподілу судових витрат вирішується у рішенні господарського суду, то його реалізація забезпечується засобами державного примусу. Отже, відшкодування судових витрат забезпечується державним примусом.

Метод, який лежить в основі відшкодування судових витрат, на нашу думку, є методом владних приписів. Стаття 49 ГПК України містить за своїм характером лише імперативні положення щодо правил розподілу судових витрат. Навіть регулювання питання щодо розподілу судових витрат шляхом укладення мирової угоди не є відображенням диспозитивного методу правового регулювання, оскільки знаходиться у межах публічних правовідносин, які виникають між сторонами процесу та господарським судом. Це означає, що цій процедурі властива така ознака судових витрат, як відшкодування в залежності від рішення господарського суду.

На думку російського науковця Т.В. Єгорової, правове регулювання інституту судових витрат направлено на забезпечення роботи механізму компенсації су-

дових витрат, який сприяє відновленню права і майнового стану учасника арбітражного процесу, і дозволяє приймати активну участь у процесі розгляду арбітражним судом справи, використовуючи для цього необхідні процесуальні інструменти [2, с. 16]. Вважаємо, що метою цього інституту є не лише компенсація судових витрат у вузькому розумінні (відновлення порушених прав особи), але й розподіл судових витрат у широкому розумінні, який здійснюється у відповідності із законодавчо закріпленими принципами, в основі якого лежить загальний принцип справедливості та розумності.

Розподіл судових витрат, як певну судову процедуру, характеризують наступні кваліфікуючі ознаки:

1. підставою розподілу є імперативні норми-принципи, які закріплені у господарському процесуальному законодавстві, а саме у ст. 49 ГПК України;
2. межі розподілу визначаються конкретною господарською справою, і взаємообумовлені з рішенням господарського суду;
3. пропорційність судових витрат результату розгляду спору, сформульованому у рішенні господарського суду (вважаємо, що у пропорційності розподілу судових витрат в залежності від розгляду спору відображаються загальні засади справедливості та розумності);
4. розподіл судових витрат є обов'язковим та забезпечується примусовою силою держави.

У науковій літературі висловлювалися різноманітні думки та пропозиції щодо принципів розподілу судових витрат, що потребує пошуку єдиного підходу у формуванні структури принципів цього правового явища та їх систематизації.

М.Х. Вафін, А.Г. Столяров, В.Д. Чернадчук стверджують, що в основу розподілу судових витрат покладено принцип відповідальності за шкоду особи, яка цю шкоду заподіяла [1, с. 104; 3, с.102; 4, с. 143]. Утім, дослідження принципу, запропонованого науковцями, виявило його концептуальну невідповідність сучасним засадам господарського процесуального законодавства. Аналіз ст. 49 ГПК України свідчить про відсутність у його змісті понять «шкода», «збитки», «вина», «відповідальність». За загальним правилом особа притягається до відповідальності лише у разі вчинення правопорушення. Стосовно паралелі між розподілом судових витрат та принципом повного відшкодування збитків, на нашу думку, останній не підлягає застосуванню, оскільки витрати компенсуються на підставі процесуальних правил, які мають певні обмеження. Наприклад, право господарського суду зменшити розмір витрат, які підлягають відшкодуванню за послуги адвоката, покласти судовий збір на особу незалежно від результатів вирішення спору, якщо спір виник внаслідок неправильних дій сторони.

І. А. Балюк вважає, що головний принцип, який законодавством застосовується при розподілі господарських витрат, – це принцип покладення витрат на сторону, яка заявила безпідставний позов, або на сторону, яка затіяла безпідставний спір у господарському суді [5, с. 87]. Зазначений принцип не можна вважати самостійним, оскільки він є похідним від «принципу відшкодування витрат тією стороною, яка визнана неправою у спорі». Такий загальний підхід найбільш повно охоплює усі випадки відшкодування судових витрат. Наприклад, якщо позивач заявив безпідставний позов і при винесенні рішення визнаний неправою стороною

у спорі, то судові витрати покладаються на нього. Якщо спір виник внаслідок неправильних дій відповідача, то судові витрати покладаються на нього.

Справедливо зазначив М. О. Абрамов, що в умовах переходу до ринкових відносин, коли проникає в діяльність господарських організацій справжній господарський розрахунок, повністю справедливим і необхідним є віднесення всіх судових витрат на ту сторону, яка визнається неправою у спорі [6, с. 97]. Як вбачається, цей принцип відповідає суті інституту судових витрат та концепції їх розподілу, що закріплена у ст. 49 ГПК України.

Серед принципів, якими доречно керуватися при розподілі судових витрат, слід визнати принцип, зазначений у абз. 2 п. 6.5 постанови Пленуму Вищого господарського суду України від 21.02.2013 р. № 7 «Про деякі питання практики застосування розділу VI Господарського процесуального кодексу України». Вирішуючи питання про такий розподіл, господарський суд має враховувати, що розмір відшкодування судових витрат, не пов'язаних зі сплатою судового збору, не повинен бути неспіврозмірним, тобто явно завищеним порівняно з ціною позову. у зв'язку з цим суд з урахуванням конкретних обставин, зокрема ціни позову, може обмежити даний розмір з огляду на розумну необхідність судових витрат для даної справи [7].

У процесі аналізу цієї рекомендації можна сформулювати наступні висновки:

1. При відшкодуванні судових витрат можуть бути зменшені з врахуванням принципу «розумної необхідності» усі види судових витрат, окрім судового збору.

2. Рекомендація не містить посилань на порядок доведення розумності судових витрат, які понесені стороною під час розгляду спору, окрім витрат на адвоката. Також не надається відповіді на питання щодо компетенції господарського суду зменшувати розмір судових витрат за своєю власною ініціативою. Як вбачається, у цьому випадку необхідно керуватися положенням, закріпленим у ч. 1 ст. 33 ГПК України, що кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень. Саме тому, на нашу думку, ст. 49 ГПК України доцільно доповнити положенням наступного змісту: «Розмір судових витрат, окрім судового збору, може бути зменшено з огляду на розумну необхідність їх розміру для господарської справи у порядку, встановленому статтею 33 цього Кодексу».

За подання до господарського суду апеляційної і касаційної скарги на ухвалу суду сплачується судовий збір. у ч. 1 ст. 86 ГПК України зазначається, що якщо господарський спір не вирішується по суті (відкладення розгляду справи, зупинення, припинення провадження у справі, залишення позову без розгляду тощо), господарський суд виносить ухвалу. Запровадження оплати судового збору за оскарження ухвал господарських судів пов'язане з попередженням зловживань учасників господарського процесу у вигляді затягування господарського спору та безпідставних оскаржень. Проте оскарження відповідної ухвали може бути правомірним та таким, що здійснюється у межах процесуальних прав учасників господарського процесу. Суддя, приймаючи відповідну ухвалу, діє в рамках Кодексу. Якщо він виходить за межі повноважень, сторона спору не повинна нести збитки через недоліки судової системи [8, с. 94]. Отже, у такому випадку сторона, чие право порушене прийняттям неправомірної ухвали, несе втрати майнового харак-

теру у вигляді сплаченого судового збору. Інша сторона процесу не має відношення до прийняття ухвали господарським судом, саме тому судовий збір не повинен покладатися на цю сторону у разі задоволення апеляційною чи касаційною інстанцією господарського суду заяви про оскарження ухвали. Тому грошові кошти за оплату судового збору слід повертати скажнику з державного бюджету, що необхідно вирішувати ухвалою господарського суду. Оскільки у ст. 49 ГПК України відсутня подібна норма, то пропонуємо доповнити вказану статтю наступним положенням: «Стороні, яка оскаржила ухвалу місцевого господарського суду чи апеляційного господарського суду, у разі задоволення скарги сплачений судовий збір відшкодовується з державного бюджету».

У ч. 3 ст. 49 ГПК України зазначено, що судовий збір, від сплати якого позивач у встановленому порядку звільнений, стягується з відповідача в дохід бюджету пропорційно розміру задоволених вимог, якщо відповідач не звільнений від сплати судового збору.

Відповідно до ч. 4 ст. 49 ГПК України стороні, на користь якої відбулося рішення, господарський суд відшкодовує судовий збір за рахунок другої сторони і в тому разі, коли друга сторона звільнена від сплати судового збору.

Утім, дотепер так і не вирішена проблема відшкодування судових витрат третім особам, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору. Ще радянський науковець М. Х. Вафін підкреслював, що питання стягнення і відшкодування судових витрат третім особам без самостійних вимог у законі взагалі не висвітлюється. Вони повинні бути врегульовані в законодавчому порядку [3, с. 159]. Не знаходить свого нормативного закріплення це питання і у нормах Господарського процесуального кодексу України.

Так, вирішення питання компенсації витрат третій особі, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору також повинні вирішуватися на підставі тих принципів, які закріплені у ст. 49 ГПК України. у зв'язку з цим пропонуємо доповнити вказану статтю наступним положенням: «Третій особі, яка заявляє самостійні вимоги відносно предмету спору, судові витрати відшкодовуються господарським судом пропорційно розміру задоволених вимог за рахунок сторони, визнаної неправою у спорі. у разі відмови у задоволенні позову господарський суд відшкодовує судові витрати відповідачу за рахунок позивача та третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору, порівну або пропорційно розміру пред'явлених позовних вимог».

Згідно з п. 4.12 постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» від 26 грудня 2011 р. № 18 [9] у вирішенні питань розподілу судових витрат необхідно мати на увазі, що за змістом пунктів 4 і 5 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судовий збір» припинення провадження у справі і залишення позову без розгляду тягнуть за собою повернення сплачених сум судового збору (за винятком випадку, коли позов залишено без розгляду у зв'язку з повторною неявкою представника позивача на виклик у засідання господарського суду, якщо таке нез'явлення перешкоджало вирішенню спору).

О. М. Шокуєва зазначає, що при реалізації повноважень позивача на відмову від позову судові витрати повинні бути розподілені ухвалою суду про припинення провадження по справі і залежати від підстав позову [10, с.43].

Відповідно до п. 4.2. постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування розділу VI Господарського процесуального кодексу України» від 21 лютого 2013 р. № 7 у разі винесення господарським судом ухвали про затвердження мирової угоди між сторонами (п. 7 ч. 1 ст. 80 ГПК), в якій сторони дійшли згоди у тому числі й стосовно розподілу судового збору, суд має право затвердити цю угоду, якщо вона не суперечить законодавству, фактичним обставинам і матеріалам справи. у таких випадках суд у своїй ухвалі повинен навести зміст цієї угоди. Якщо ж сторони не зазначили в мировій угоді про розподіл сум судового збору або не дійшли згоди з даного питання, господарський суд у залежності від конкретних обставин справи покладає судовий збір на сторону, внаслідок неправильних дій якої виник спір (ч. 2 ст. 49 ГПК). Т. О. Коломоєць відмічає, що більш вдалим було б нормативне закріплення наступного формулювання – «якщо спір вирішується шляхом примирення і сторони не дійшли згоди щодо розподілу судових витрат, то всі судові витрати поділяються порівну між сторонами» [11, с. 158]. Проте, на нашу думку, у разі, якщо у мировій угоді не вирішено питання розподілу судових витрат, доцільно, щоб суд розподіляв судові витрати пропорційно досягнутому результату спору.

У ч. 5 ст. 49 ГПК України закріплено, що суми, які підлягають сплаті за проведення судової експертизи, послуги перекладача, адвоката та інші витрати, пов'язані з розглядом справи, покладаються: при задоволенні позову – на відповідача; при відмові в позові – на позивача; при частковому задоволенні позову – на обидві сторони пропорційно розміру задоволених позовних вимог.

Вважаємо, що у зазначеному положенні некоректно сформульовано правило відшкодування судових витрат, які виникли при розгляді справи, оскільки на момент розподілу вони вже сплачені, і підлягають лише відшкодуванню. у зв'язку з цим пропонуємо викласти ч. 5 ст. 49 ГПК України наступним чином: «Суми, які оплачені за проведення судової експертизи, послуги перекладача та інші понесені судові витрати у зв'язку з розглядом справи, відшкодовуються: при задоволенні позову – відповідачем; при відмові в позові – позивачем; при частковому задоволенні позову – пропорційно розміру задоволених позовних вимог кожної із сторін».

Література

1. Столяров А. Г. Судебные расходы как элемент состава гражданской процессуальной ответственности: дис... канд. юрид. наук: 12.00.15 / А. Г. Столяров. – Санкт-Петербург, 2004. – 205 с.
2. Егорова Т. В. Судебные расходы в арбитражном процессе: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.15 / Т. В. Егорова. – Саратов, 2011. – 27 с.
3. Вафин М. Х. Судебные расходы по гражданским делам: дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / М. Х. Вафин. – М., 1984. – 197 с.
4. Господарське процесуальне право: підручник / В. Д. Чернадчук, В.В. Сухонос, В. П. Нагребельний та ін.; за заг. ред. В. Д. Чернадчука. – 2-ге вид., перероб. и доп. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2009. – 378 с.

5. Балюк І. А. Господарське процесуальне право: навч. посібник / І. А. Балюк. – К.: КНЕУ, 2008. – 224 с.
6. Абрамов Н. А. Хозяйственно-процессуальное право Украины: учебное пособие (курс лекций) / Н. А. Абрамов. – Издание второе. – Х: Одиссей, 2003. – 336 с.
7. Про деякі питання практики застосування розділу VI Господарського процесуального кодексу України: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 21.02.2013 р. № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
8. Богомол О. В. Застосування інституту державного мита у господарському процесі України / О. В. Богомол // Вісник господарського судочинства України. – 2009. – № 9. – С. 92-95.
9. Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 26 грудня 2011 р. № 18 // Вісник господарського судочинства. – 2012. – № 1. – Стор. 27.
10. Шокуева Е. М. Институт судебных расходов в российском гражданском судопроизводстве: дис... канд. юрид. наук: 12.00.15 / Е. М. Шокуева. – Саратов, 2005. – 174 с.
11. Коломоець Т.О. Витрати в адміністративному процесі за законодавством України: питання теорії та практики: монографія / Т. О. Коломоець, р. І. Шевейко. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. – 190 с.

Анотація

Богомол О.В. Щодо порядку розподілу судових витрат у господарському судочинстві. – Стаття.

Стаття присвячена проблемам розподілу судових витрат у господарському процесі України. Автор виявляє кваліфікуючі ознаки розподілу судових витрат, пропонує шляхи вирішення питання компенсації витрат третій особі, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору, та деяких інших проблем з досліджуваної теми.

Ключові слова: господарське судочинство, судові витрати, розподіл судових витрат.

Аннотация

Богомол О. В. О порядке распределения судебных расходов в хозяйственном судопроизводстве. – Статья.

Статья посвящена проблемам распределения судебных расходов в хозяйственном процессе Украины. Автор выявляет квалифицирующие признаки распределения судебных расходов, предлагает пути решения вопроса компенсации расходов третьему лицу, которое заявляет самостоятельные требования на предмет спора, и некоторых других проблем по исследуемой теме.

Ключевые слова: хозяйственное судопроизводство, судебные расходы, распределение судебных расходов.

Annotation

Bogomol O.V. About the procedure of distribution of court costs in economic process. – Article.

Article is devoted to problems of distribution of court costs in economic process of Ukraine. The author reveals qualifying signs of distribution of court costs, offers solutions of the problem of the compensation the expenses to the third party, which declares independent requirements of a dispute subject, and other problems of studied theme.

Key words: economic legal process, court costs, distribution of court costs.